

УДК 378.147.111.043(477)

Оксана Горбатюк,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної
педагогіки, педагогіки вищої школи
та управління навчальним закладом
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначено основні психолого-педагогічні умови повноцінного і успішного функціонування особистісно-орієнтованої системи навчання у вищих навчальних закладах, розкрито роль та можливості такого підходу до навчання у процесі становлення особистості студента, впливу на формування його здатності до самовизначення і самореалізації.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, особистісно-орієнтоване навчання, вищі навчальні заклади.

В статье охарактеризованы основные психолого-педагогические условия успешного функционирования личностно-ориентированного обучения студентов высших учебных заведений, определена роль и возможности такого подхода к обучению в процессе становления личности студента, его влияния на способность к самореализации.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, личностно-ориентированное обучение, высшие учебные заведения.

The article highlights the basic psychological and pedagogical conditions for successful functioning of personality-oriented education of students of higher education institutions. The author also defines the role and potential of this approach in education during the development of the student's personality, its influence upon his ability of self-realization.

Key words: psychological and pedagogical conditions, personality-oriented education, higher education institutions.

Сучасне суспільство ставить перед вищою школою завдання підготовки високоосвіченого фахівця, здатного самостійно мислити, здобувати і застосовувати на практиці знання, приймати креативні і нестандартні рішення. Розв'язання цієї складної задачі здійснюється через пошук змісту, форм, методів, моделей і технологій навчання, що

забезпечують широкі можливості для всебічного, гармонійного розвитку і самореалізації особистості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема визначення умов ефективного і повноцінного функціонування особистісно-орієнтованого підходу в навчанні студентів вищих навчальних закладів як цілісного процесу становлення їхньої індивідуальності, життєвого самовизначення, розвитку талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей.

Особистісно-орієнтованому підходу до навчання присвячено низку психолого-педагогічних праць, у яких висвітлено погляди науковців на різні аспекти цієї складної і багатогранної проблеми. Так, В. Рибалка, І. Якиманська є дослідниками умов реалізації особистісно-орієнтованого підходу в процесі навчання та виховання; у колі наукових інтересів Б. Ананьєва, Г. Балла, І. Беха, О. Киричука знаходяться питання забезпечення сприятливих умов формування людини як унікальної особистості; на дослідження і розробку форм особистісно-орієнтованого підходу до навчання спрямовані зусилля В. Андрєєва, І. Зимньої, О. Савченко; теорію та практику особистісно-орієнтованого навчання історії в школі досліджує О. Турянська, застосування проектного підходу в особистісно-орієнтованому навчанні висвітлено у наукових працях Р. Акбашевої.

Мета статті: визначення основних психолого-педагогічних умов успішного функціонування системи особистісно-орієнтованого навчання студентів вищих навчальних закладів та пошук шляхів забезпечення їх реалізації.

Якщо розглядати навчання у загальноосвітній та вищій школі як цілісний процес розвитку особистості учня/студента в сенсі формування стійкого інтересу до пізнання, бажання та вміння самостійно вчитися; долати труднощі, самовдосконалюватися і самореалізовуватися як особистості, то особистісно-орієнтований підхід є, на нашу думку, одним із найефективніших способів вирішення цих непростих завдань. Адже особистісно-орієнтоване навчання спрямоване на виявлення індивідуальних якостей кожного студента, його унікальних, притаманних лише йому здібностей та сприяє найповнішій їх реалізації не лише у процесі навчання у ВНЗ, а й у подальшому житті. Одним із завдань такого навчання є надання психолого-педагогічної допомоги в становленні індивідуальності студента, в його життєвому самовизначенні і самореалізації. Життєздатність особистісно-орієнтованого підходу до навчання, (а його витоки варто шукати у спробах застосувати нові освітні технології ще на початку минулого століття у критичних висловлюваннях Джона Дьюї – американського філософа і педагога, який вибудовував запропоновану ним педагогічну систему виключно на інтересах і потребах учня!) пояснюється цілою низкою його переваг, а саме: особистісно-орієнтоване навчання уможливорює розвиток індивідуальних пізнавальних

здібностей кожного студента; допомагає йому в самопізнанні, самовизначенні і самореалізації; сприяє формуванню життєвої компетентності як підґрунтя для визначення подальшої життєвої траєкторії.

Проте, щоб особистісно-орієнтоване навчання було таким не лише за назвою, а й за своєю суттю, тобто виконувало означені вище завдання, викладачі вишів мають не лише розділяти погляди представників гуманістичної психології (Р. Берне, А. Маслоу, К. Роджерса та ін.), що набула поширення з середини ХХ століття, а й чітко дотримуватися основоположних принципів їх теорії. І коли особистість кожного студента розглядатиметься як складна, індивідуальна цілісність, неповторність і найвища цінність, яка має потребу в самоактуалізації – реалізації своїх можливостей (А. Маслоу), лише тоді така особистість буде здатна розвивати свої природні ресурси, розум і серце, допитливість, робити вибір, обирати рішення і відповідати за них, виробляти власні цінності в процесі навчальної та іншої діяльності (К. Роджерс).

Варто відзначити, що основні позиції цієї теорії є актуальними для будь-якої вікової категорії тих, хто навчається. Якщо дитині у наймолодшому віці не прищепити бажання самотійно шукати відповіді на нехай найпростіші питання, допомагаючи їй у цих пошуках, а не виконувати за неї те, на що вона сама здатна; якщо з роками не пробудити інтерес до пізнання і активної самотійної пошуково-дослідної діяльності, не навчити робити вибір, приймати рішення і відповідати за них, тоді у вищій школі студент буде налаштований лише на сприйняття готових знань. А це – шлях в нікуди. І надто важко вже буде розбудити його власну пізнавальну активність, яка виявляється у виборі цілей, змісту, методів роботи, поведінки і цінностей, як і неможливо стимулювати самотійну діяльність людини, у якій попередньо не сформовано таких умінь і навичок. Тому такою гострою і важливою видається нам проблема наскрізності навчання у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах: якщо у школі навчання спрямовувалося виключно на засвоєння навчальної програми і знань, відібраних учителем, якщо в учнів не було можливості знаходити відповіді на питання шляхом дискусій і обговорення, активного самотійного пошуку, прагнення студента брати готові знання може стати сильнішим від бажання здобувати їх самотійно.

З-поміж значної кількості теоретичних напрацювань щодо визначення самої дефініції особистісно-орієнтованого навчання, його мети, основоположних принципів, концептуальних засад впровадження у навчально-виховний процес сучасної школи, нам видається слухним виокремити погляди на означену проблему О. Савченко, М. Ярмаченка, І. Якиманської та В. Серикова, які, на нашу думку, найбільше відповідають новим потребам освіти. О. Савченко визначає особистісно-орієнтоване навчання, як «організацію навчання на засадах глибокої поваги до

особистості вихованця, врахування особливостей індивідуального розвитку» з метою формування у процесі навчально-виховної взаємодії цілісної особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає інших людей [3, с. 305]. А в трактуванні М. Ярмаченка особистісний підхід – послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку її як до суб'єкта виховної взаємодії. Такий підхід, на думку вченого, передбачає допомогу вихованцеві в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті її можливостей, становленні самосвідомості, самореалізації і самоутвердження [3, с. 305]. Мету особистісно-орієнтованого навчання дидакти вбачають у поєднанні виховання та освіти в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку дитини, підготовки її до життєтворчості.

І. Якиманська розглядає процес учіння як індивідуально значущу діяльність окремого учня, в якій реалізується його суб'єктний досвід (досвід, здобутий дитиною самостійно, поза навчальним процесом). За таких умов завдання педагога полягає у своєчасному виявленні цього досвіду (особистісні смисли, цінності, відношення), збагатити його науковим змістом, за необхідності перетворити, створити умови для розвитку індивідуальності учня. Тому основою технології особистісно орієнтованого навчання, на думку дослідниці, є принцип суб'єктивності освіти, який реалізується в таких дидактичних вимогах до змісту навчального процесу:

- навчальний матеріал (характер його подачі) повинен забезпечити виявлення змісту суб'єктного досвіду учня;
- спрямованість викладу знань не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а й на перетворення наявного досвіду кожного учня;
- постійне узгодження досвіду учня з науковим змістом нових знань;
- активне стимулювання учня до самооцінної освітньої діяльності з метою забезпечення можливостей самоосвіти, саморозвитку, самовираження в ході оволодіння знаннями;
- створення можливості вибору при виконанні завдань, вирішенні задач;
- стимулювання учнів до самостійного вибору і використання найбільш значущих для них способів опрацювання навчального матеріалу;
- виділення загальнологічних і специфічних прийомів навчальної роботи з урахуванням їх функцій в особистісному розвитку,
- забезпечення контролю й оцінки не тільки результату, а, головним чином, процесу учіння, тобто тих трансформацій, які здійснює учень, засвоюючи навчальний матеріал;

- забезпечення побудови, реалізації, рефлексії, оцінки учіння як суб'єктної діяльності [4].

В контексті забезпечення умов успішного функціонування системи особистісно-орієнтованого навчання студентів вищих навчальних закладів нам видається особливо актуальним визначення кінцевим результатом освіти не власне навченості студентів як оволодіння ними знаннями, вміннями, навичками, а становлення особистості – самобутньої, унікальної, творчої, що має власні цілі і цінності у житті. Головним фактором досягнення результату у цьому процесі є активна життєва позиція самого студента, ступінь реалізації його пізнавальної активності. Адже, як слушно зауважує І. Якиманська, «навчити в принципі можна всьому і будь-кого. А ось навчатися, щоб стати освіченим, кожен повинен сам шляхом організації власної діяльності на основі особистих потреб, інтересів, устремлінь, використовуючи індивідуально вироблені способи навчальної роботи і керуючись особистісним ставленням до неї» [4, с. 26].

Тому як першочергову у переліку умов, що забезпечують успішне функціонування системи особистісно-орієнтованого навчання студентів вищів, заснованого на гуманістичному вихованні творчої особистості, ми визначаємо готовність викладача до такої діяльності. В її основу мають бути покладені підходи, що базуються на демократичних засадах і співробітництві.

У науковій літературі підготовка викладача до певного виду діяльності розглядається як процес формування його професійної готовності, яка містить певні складові. Серед найважливіших називають сумарну характеристику здобутих знань; компетенцію як загальну здатність, засновану на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, набутих у процесі навчання; готовність як усталене умотивоване прагнення виконати свій професійний обов'язок [1].

Не менш важливу позицію в означеному вище переліку умов успішного функціонування системи особистісно-орієнтованого навчання займає, на нашу думку, формування та розвиток мотивації студентів до навчання, яке б уможливило розкриття їхніх індивідуальних особливостей і сприяло б подальшій самореалізації. Забезпеченню реалізації цієї умови сприяє, у першу чергу, використання методів і форм навчання, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів та їхній розвиток. Тобто, потрібно створити атмосферу, коли студенти вільно обговорюватимуть проблеми, шукатимуть відповідь на питання у ході дискусій, співпрацюватимуть над вирішенням проблем у групах або у парах, моделюватимуть складні життєві ситуації і разом з викладачем в ігрових формах їх розв'язуватимуть. Якщо студенти відчують себе дослідниками, експериментаторами, а не споживачами готових знань, таке навчання неодмінно буде ефективним і успішним.

Наступною умовою забезпечення ефективності означеного процесу є

відповідне науково-методичне забезпечення підготовки як студентів, так і професорсько-викладацького корпусу ВНЗ. Це, скоріше, організаційно-педагогічна умова, оскільки від її дотримання залежить власне організація усього процесу навчання, його чіткість і функціональність.

Становлення і розвиток творчої особистості студента, його успішна самореалізація неможлива без врахування психолого-педагогічних особливостей молодшої людини. На думку психологів, саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Відбувається активний розвиток морально-ціннісних та естетичних почуттів, визначення життєвих цілей, розкриття творчих та інтелектуальних можливостей. І, звичайно, особливої актуалізації в наш час набуває широке застосування комп'ютерного програмного забезпечення в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, який розкриває нові можливості для вдосконалення системи освіти в цілому.

Повноцінне функціонування особистісно-орієнтованої системи навчання можливе лише у разі дотримання цілої низки загальнодидактичних і психологічних умов. Ми зупинилися лише на окремих із них, оскільки виокремлюємо їх з-поміж інших, розуміючи, що без мотивації самого студента до навчання як цілісного процесу, так і до будь-якої із його підсистем (чи то компетентнісного, чи особисто-орієнтованого, або ж діяльнісного підходів), як і без готовності педагога саме до співпраці зі студентами в жодному разі становлення яскравої творчої особистості не відбудеться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корецька Л. В. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями : [навч.-метод. посіб. для сист. післядипл. освіти] / Л. В. Корецька, О. Е. Жосан. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського обл. інст. післядипл. пед. освіти ім. В. Сухомлинського, 2008. – 137 с.
2. Личностно ориентированное обучение : хрестоматия : для студентов гуманитарных факультетов высших учебных заведений / сост. Е. О. Иванова, И. М. Осмоловская. – М. : СГУ, 2005. – 263 с.
3. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
4. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 176 с.